

FONTS CARTOGRÀFIQUES D'OSONA

per Xabier EIZAGUIRRE

Per raons professionals he pogut examinar uns documents que considero d'interès per a tots aquells que estem preocupats per la història d'Osona. Recuperar les bases cartogràfiques comarcals és un tema que mereix una atenció molt més àmplia i rigorosa que el que aquí s'explica. Aquestes línies s'han d'entendre, doncs, a manera de preàmbul, com una invitació a una investigació més àmplia per a dotar d'un nou instrument científic a la realitat osonenca.

De la mateixa manera que a nivell estatal o nacional hi ha hagut investigadors¹ que han treballat el tema i gràcies als qual s'ha pogut confeccionar Índex de Cartografia històrica, fóra bo un esforç similar d'abast comarcal. La cartografia, com altres disciplines, és una eina que disposa de molta riquesa de dades i d'infinites possibilitats interpretatives que no per això perd la seva objectivitat darrera: la representació del món.

Tot i que es pensa generalment que l'escriptura ha estat la disciplina més remota de les civilitzacions, poques vegades es té en compte que la cartografia l'ha precedit. En efecte, la representació de la realitat ha estat una pràctica en pobles que àdhuc no han conegit l'escriptura. La necessitat de conèixer la direcció i les distàncies va moure a esquimals, indis i azteques a fer mapes, molts d'ells d'una perfecció avui dia soprenent; xinesos, grecs i romans han estat², com en tantes altres coses, els perfeccionadors d'aquesta activitat. Aquest recordatori ens condueix per una part a prestar més atenció a la cartografia, en tant que disciplina infravalorada fins fa poc, i a recuperar-la ja que amb ella recuperarem la nostra història.

La pràctica del dibuix del món té un doble valor: com a ciència (interpretació i estudi de la realitat) i com a art (instrument de discerniment autònom). Efectivament, fer mapes, un acte aparentment testimonial, serveix per inventar i conèixer

1. Són moltes les publicacions que recopilen la cartografia catalana. Cal citar a Mn. COMOMER: *El litoral Català abans del segle XIX i Els cent primers mapes del principat de Catalunya*, tots dos d'Editorial R. Dalmau, i *Mapes antics de les Terres Catalanes i Cartografía peninsular segles XI-XIX*, d'Editorial Mont-blanc. *La cartografía antigua de Cataluña y sus artifices* d'Albert BORELLA MIRÓ (C.S.I.C.).

2. Vegeu Erwin RAISZ: *Cartografía*, Edicions Omega, Barcelona.

el món a la vegada que quan es prenen notes o es dibuixa es tracta d'elegir, triar i discernir, amb certa intencionalitat. A més de seleccionar entre els elementss visibles (roques, arbres, cases, rius i camins) i els invisibles (fronteres, meridians, llinders de propietat, hipsometries i clinometries), l'acte de cartografiar comporta una voluntat d'abstracció representativa pròpia de l'autor. És, en definitiva, una activitat creativa.

Mapificar consisteix en reunir i analitzar dades que posteriorment es representen gràficament en una certa relació de mesura; és la representació convencional del que es coneix de la superfície de la terra, vista des de dalt. És així com la seva abstracció pot arribar a extrems d'il·legibilitat, per mor sobretot a la seva especialització. És degut a això, a aquesta investigació sobre la imatge de la realitat, que el seu interès estarà més en la intencionalitat d'allò que es vol dir que no pas en la pròpia imatge física descrita en el plànom.

Cal recordar també la valoració recíproca entre les parts de que consta un mapa i el seu contingut. Cal així diferenciar entre la cartografia general (topogràfics, regionals, continentals o mapamundis) i els específics (polítics, urbans, de comunicacions, científics, propagandístics o cadastrals) i en funció d'aquesta classificació la utilització dels diferents sistemes de projecció (coordenades), escales, elements simbòlics, requadres, retolats i altres detalls complementaris³. La manca històrica d'institucionalització comarcal és patent en l'absència d'una cartografia pròpia-ment comarcal. La preocupació cosmogràfica dels cartògrafs del Renaixement es va traduir, amb posterioritat al XVII, en símbol del poder. És així com els primers plànols de la nostra comarca són realitzats per la Real Academia Militar i es limita a la descripció del territori dominat per un centre militar. Aquests daten de 1813 i responden a exercicis de la pròpia Academia. Hem de dir que són plànols de baixa qualitat gràfica i força imprecisió, però que detallen una primera aproximació a l'estrucció física del territori d'Osona. Reconeixen l'espai per dos trets fonamentals: l'accessibilitat i els accidents topogràfics de gran escala.

Les ciutats de la plana, inscrites dintre de les ciutats menors catalanes, no apaixen cartografiades fins a les darreries del segle XVIII i principis del XIX. La condició de plaça militar d'algunes d'elles es palesa amb posterioritat a la guerra de Successió. La materialització de croquis i plànols locals de caire constructiu o de modificació de la forma urbana així ho testimonien⁴.

Els progressos espectaculars en totes les fases de la producció cartogràfica que es produeixen durant el segle XIX⁵ i l'autonomia financerà fan que molts municipis preocupats per la seva identitat encarreguin a agrimensors, topògrafs o arqui-

3. F. J. MONKHOUSE – H. R. WILKINSON: *Mapas y diagramas*, Oikos-Tou, Barcelona.

4. Molts d'aquests plànols es troben en els arxius més generals, com és el cas del de la Corona d'Aragó, on són de gran interès les carpetes corresponents a la Comandància d'Enginyers, o també a l'Arxiu General de Simancas, on es troba un plànom de part de la muralla de Vic, possiblement de 1725.

5. La traducció de l'article de KAREN S. PEARSON: *La revolució del color al segle XIX: els mapes a les revistes geogràfiques*, en la «Revista Catalana de Geografia», maig 1985, explica els avanços tècnics que es produeixen al llarg del passat segle i la seva influència en la pràctica cartogràfica.

tectes plànols generals de la població i les seves rodalies (Vic 1853, i 1881, Manlleu 1883, Torelló 1866, i 1883). Paral·lelament apareixen mapes més territorials amb motiu de la construcció de les infraestructures regionals: Carreteres (1847) i Ferrocarrils (1851). En les darreries del XIX s'elaboren amb precisió plans generals de reforma i eixample de varis poblacions amb la qual cosa s'actualitzen alguns dels documents planimètrics amb una riquesa de contingut sorprenent, com és el cas de Torelló (1882).

Aquesta incursió en el camp de la cartografia comarcal cal entendre-la com un intent d'aproximació a un catàleg per enriquir les bases epistemològiques de la nostra realitat.

La diversitat d'altres possibles fonts⁶ i la inesgotabilitat del tema m'obliguen a exposar aquesta relació no tant com una síntesi prematura sinó com un enunciat útil i una eina de posteriors treballs en aquest camp.

ÍNDEX CARTOGRÀFIC

- 1725-? «Parte de la ciudad de Vique. Plantas de la muralla. 478 x 550 mm. doble escala: 112/20 toseas, 222/80 toseas M.P. y Dx-70 G.M. Leg. 3546» (A.G.S.).
- 1736 P.97(1) «Borró o pensament de la planta del Convento de los Caputxins de la ciudad de Vich.
Alzados secciones y plantas (a tres colores) sobre papel a escala: 1/200 del convento y de la Iglesia de los Fecerols.
Planos de las obras a realizar según Resolución de la M.R. Definición Pare Provincial y Fabricers hoy dia 2 de juny de 1736, sobre lo convent Vich» (A.C.A.).
- 1773-1813 «Planos correspondientes a la provincia de Barcelona. Ejército Español. Croquis. Escala: 1/20.000 (46 x 31). Son un total de 25 planos. El nº 6 es Vic e inmediaciones (2 hojas). Arm. F. Tabla 7ª Carpeta 3^a nº 218 (S.G.E.)».

6. Les fonts consultades han estat: Arxiu de la Corona d'Aragó, Barcelona (A.C.A.), Arxiu General de Simancas, Valladolid (A.G.S.), Servei Històric Militar, Madrid (S.H.M.), Servei Geogràfic del Exèrcit, Madrid (S.G.E.), Institut Geogràfic y Catàstral, Madrid (I.G.C.), Centre Excursionista de Catalunya, Barcelona (C.E.C.), Arxiu històric de la Ciutat de Barcelona, Casa Ardiaca, Barcelona (C.A.), Biblioteca Central de Catalunya, Barcelona (B.C.), Delegació del Institut Geogràfic y Catastral, Barcelona (I.G.C.B.), Institut Cartogràfic de Catalunya, Barcelona (I.C.C.), Arxius Municipals de Manlleu, Torelló, St. Vicenç i Vic (A.M.M., A.M.T., A.M.S.V. i A.M.V.) aquest últim incomplet. També han estat consultats arxius de caire particular, Marquesos de Palmerola, Marquesos de Caltelldorius i Marquesos d'Orís, on caldrà investigar amb més cura. Al Museu Episcopal de Vic no hi ha secció cartogràfica, però a l'Arxiu Episcopal caldrà investigar si apareixen plànols entremig dels processos.

- 1776 «Río Ter. Pleito 43 (14) de la Real Audiencia entre el Marqués de Palmerola y los propietarios del molino de St. Martí de la Saleza próximo al manso Falgàs. Dos planos con explicaciones de lo pleiteado, plantas secciones y alzados de las resclosas, realizados por Juan Fabregas y Manuel de Valls (arquitecto)» (A.C.A.).
- S. XVIII-? Plànol per alçat de Manlleu atribuït a finals del XVIII; dóna importància a l'aigua, potser coincidint amb la concessió de l'aigua del riu per l'aprofitament (pàg. 125 del llibre *Història de Manlleu* de E. Gaja, de procedència desconeguda).
- 1793 «Cuenca del alto Ter. Expedición de 1793, 94 95-F-31-11» (S.H.M.).
- ? «Cuenca del Ter superior. F-31-10 (S.H.M.)».
- 1812 «Configuración topográfica del paso del Congost y sus terrenos contiguos y situación de varios pueblos del contorno. Escala: 1/55.000 (41 x 33). D. Ramón Planas copiado por D. Francisco Subirach. Comprende la Garriga, l'Ametlla, St. Feliu... Arm. F. Tabla 7^a. Carpeta 3^a nº 223» (S.G.E.).
- 1812 «Configuración topográfica del paso del Congost y sus terrenos contiguos y situación de pueblos del contorno. D. Ramón Planas. Escala: 1/57.000 (75 x 34). Comprende la Garriga, l'Atmetlla, St. Feliu... Arm. F. Tabla 7^a. Carpeta 3^a nº 224» (S.G.E.).
- 1813 «Canevas trigono métrico o sea, red de triángulo geodésico cuyos lados prestan bases exactísimas (reducidas al horizonte) para detallar geométricamente la plana de Vic y para encadenar esta red con las demás que se proyectan con objeto de corregir o levantar de nuevo la carta General del Principado de Cataluña (15 de febrero de 1813). D. Agustín Cañellas. Escala: 1/64.300 (57 x 43) Vic y alrededores. Arm. F. Tabla 7^a. Carpeta 3^a nº 226» (S.G.E.).
- 1813 «Croquis itinerario de las montañas del Congost. D. Manuel Bas. Escala: 1/70.000 (39 x 31). Arm. F. Tabla 7^a. Carpeta 3^a nº 230» (S.G.E.).
- 1813 «Plano de una porción de terreno que comprende la Plana de Vic y sus inmediaciones, con los caminos que desde Vic salen en todas las direcciones. Escala: 1/80.000 (47 x 36). Arm. F. Tabla 7^a. Carpeta 3^a nº 237» (S.G.E.).
- 1813 «Plano de la ciudad de Vic y sus contornos. D. Clemente Tort. Escala: 1/3.250 (45 x 38). Arm. F. Tabla 7^a. Carpeta 3^a nº 238» (S.G.E.).
- 1813 «Vic et ses environs. Ejército francés. Escala: 1/50.000 (50 x 45). Arm. F. Tabla 7^a. Carpeta 3^a nº 239» (S.G.E.).
- 1813 «Plano de una porción de terreno que comprende la Plana de Vic y sus inmediaciones, con los caminos que desde Vic salen en todas

- direcciones. D. Miguel Bustos, bajo la dirección de D. José Cardano. Escala: 1/81.000 (46 x 32). Arm. F. Tabla 7^a. Carpeta 3^a nº 240» (S.G.E.).
- 1820 «Plano topográfico del Llusanès. Escala: 1/57.000 (64 x 48). Llusanès y sus inmediaciones. Arm. f. Tabla 8^a. Carpeta 1^a nº 248» (S.G.E.).
- ? «Plaza de Vic. Plano del cuartel de la Rambla de esta plaza (4 hojas) F-44-46» (S.H.M.)
- 1847 «Proyecto de carretera de Barcelona a Vic. D. Manuel Ramón Coronel de Ingenieros. 1847. F-45-4» (S.H.M.).
- 1849 «Plaza de Manresa. Plano de la zona de terreno de la línea de telégrafos Militares desde la ciudad de Manresa a la de Vic – D. Manuel Ramón García. Coronel de Ingenieros. 1849. F-45-9» (S.H.M.).
- 1849 «Plaza de Barcelona. Plano general de la línea de telégrafos establecida desde la plaza de Barcelona a Vic y detalles topográficos de los puntos de estación en que se han ejecutado obras defensivas. D. Manuel Ramón García. Coronel de Ingenieros. 1849. F-45-11» (S.H.M.).
- 1850 «Plaza de Vic. Plano de la zona de terreno que comprende la línea de telégrafos Militares desde la plaza de Hostalrich a la ciudad de Vic. D. Manuel Ramón García. Coronel de Ingenieros. 1850. F-45-10» (S.H.M.)
- ? «Perfiles del terreno trazado de ferrocarril de Barcelona a Francia. D. Mariano Sala (dos hojas). F-31-27» (S.H.M.).
- 1851 «Plano de proyecto del Ferrocarril de Barcelona a Granollers. D. Antonio Rosado y Castaño 1851 (dos hojas). F-45-16» (S.H.M.).
- 1852 «P.165 10 hojas del municipio de Vic, en papel y a todo color.
1 – 1250 palmos catalanes
1 – 2500 escala métrica
Dividido en secciones y folios (10 hojas) y encuadrernado en carpeta (50 x 75) con toponimia de las masías, molinos y huertas y numeración de las parcelas. con rosa de los vientos señalizando el norte». (A.C.A.).
- 1852 «Plano que manifiesta los puntos a establecer la estación del camino de hierro de Barcelona a Granollers. D. Fernando Camino. 1852. F-45-15» (S.H.M.).
- 1852 «Planos de un cuartel de la plaza de Vic. (4 hojas) A-27-66» (S.H.M.).
- ? «Plano de la ciudad de Vic y su campiña. Agustín Canellas. A-27-69» (S.H.M.)

- 1861 «Mapa Catalunya con los ferrocarriles en explotación y en proyecto.
Tamaño: 31,5 x 42,2».
15-2-(1).
B. II cajón.
Inv. 6. 10.649» (C.A.).
- 1862 «Atlas de España. F. Coello y Francisco Madoz.
Escala: 1/200.000 – 1/20.000 de Vic, Manresa y Mataró. Nº 45.
Arm. F. Tabla 6ª. Carpeta 2ª nº 45» (S.G.E.).
- 1862 «Fco. Coello. Mapa de Catalunya (provincia de Barcelona) del
dicc. geográfico y estadístico. Atlas de España y sus posesiones de
ultramar.
15-2-(1).
B. II cajón.
Inv. 6. 10.616.
Arm. 2. Cajón 7. Sala 2» (C.A.).
- 1876 «*Ferrocarril del Norte / Guia cicerone de / Barcelona a Vic* por J.S.
y V. Vich. Imp. y Lib. Ramón Anglada 1876, 128 pp. Lám. 16 x 11
Rústega. Se tiene noticia de su existencia pero no está archivado»
(C.A.).
- 1876 «Mapa Itinerario de Cataluña. Depósito de Guerra. Escala:
1/800.000 (50 x 55). Arxivo x Arm. F. Tabla 6ª. Carpeta 1ª nº 20»
(S.G.E.)
- 1876-1881 «Diversas poblaciones, expedientes de solicitud de obras en las mu-
rallas, fortificaciones y edificios particulares. Vic (nos. 1144-1173-
1174-1175-1179-2024-2025-2065-2066-2067-2068-2492). Manlleu nº
expediente 2553. Orís (2568) Roda (2576) Alpens (1478) Prats de
Lluçanès (2574) Taradell (2013) St. Quirze (2020) Rupit (2223) Sta.
Maria de Corcó (2007)» (A.C.A.).
- 1878 «Plano topográfico de los masos denominados: Pares Felips, y Ri-
bas situados en los términos municipales de Tabertet, Rupit y Pruit
(2 hojas incompletas) 65 x 96 cm. arquitecto: Antonio de Sangeris.
15-4-(2).
R: 60/70.
I/Inv. G. 10470 (1-2)» (C.A.).
- 1879 «Plan de carreteras provinciales de Barcelona. Aprobado por R.D.
de 10/enero de 1879. Melchor de Palou. Escala: 1/365.000 (42 x 54)
Arm. F. Tabla 6ª. Carpeta 2ª nº 49» (S.G.E.).
- 1880-1887 «1er. período Sallent, 1er. Período St. Quirze de Besora. Cuerpo
del Ejército Militar. Escala: 1/40.000 (62 x 38). Las inmediaciones
de las poblaciones. Arm. F. Tabla 8ª. Carpeta 1ª nº 259 bis.»
(S.G.E.).
- 1880 «Plano para la inteligencia de las operaciones de la Guerra Civil úl-
tima en la región de los afluentes del río Llobregat, Margansal,

- Marlés, Llusanès y Riera Gabarresa y camino de Olot a Vic. (20 de diciembre). Escala: 1/40.000 (135 x 72). Rafael Aparici y D. Cristóbal de Aguilar del E. M. Arm. F. Tabla 8^a. Carpeta 1^a nº 261» (S.G.E.).
- 1881-1883 «Planos industriales y comerciales de Vic (1881), Manlleu (1883) y Torelló (1883) Escalas: 1/2.550, 1/2.250 y 1/2.000 respectivamente. Existen varias reediciones posteriores.
Cajón H. Carpeta III» (C.E.C.).
- 1881 «Plano Industrial y Comercial de Vic.
Guia Geográfica Industrial y Comercial por J. Calvet Boix. Escala: 1/2.550 (67 x 41) (1881).
Arm. A. Tabla 2^a» (C.E.C.).
- S. XIX-? «Partido judicial de Vic.
Carreteras y caminos provinciales (en papel mansión). Escala: (43 x 65). Arm. A. Tabla 4^a. Vic» (C.E.C.).
- S. XIX-? «Mapa del partido judicial de Vic.
Escala: 1/100.000 (43 x 65). Cajón 5. Carpeta 2^a.» (C.E.C.).
- 1886 «Rotulación del plano de St. Quirze. D. Ladislao Miravalles, Antonio Chier, Enrique Cotta, José Chacón, del E. M. Escala: 1/40.000 (29 x 25). Arm. F. Tabla 8^a. Carpeta 1^a nº 264» (S.G.E.).
- 1886 «2^a y 3ª posiciones en Prats de Llusanès y Oristà. Cuerpo del Estado Mayor. Escala: 1/40.000 (47 x 45). Prats y alrededores. Arm. F. Tabla 8ª Carpeta 1^a nº 265» (S.G.E.).
- 1888 «Plano de las Guillerias. Cuerpo del E.M. del Ejército. Escala: 1/50.000 (114 x 83). Comprende Vic, St. Pere... Arm. F. Tabla 6^a. Carpeta 1^a nº 41» (S.G.E.).
- 1890 «Plano de las Guillerias. Cuerpo del E.M. del Ejército. Escala: 1/20.000 (280 x 215). 4 hojas. Arm. F. Tabla 6^a. Carpeta 1^a nº 29» (S.G.E.).
- 1890 «Las Guillerias. Cuerpo del Estado Mayor.
Escala: 1/40.000 (120 x 115). 4 hojas. Comprende Vic. Arm. F. Tabla 6^a. Carpeta 1^a nº 28» (S.G.E.).
- 1920-1924 «Planos de escalas: 1/2.000 y 1/25.000 con puntos de apoyo topográfico de carácter urbano y ámbito municipal de casi la totalidad de los municipios de la comarca. Hay copia de alguno en el Instituto Cartográfico de Catalunya» (I.G.C.).
- 1921 «Carreteras y caminos de Catalunya. Formulado por la dirección de O.P. de la Mancomunidad de Catalunya 1921. Escala: 0/40 km. (65 x 75)» (C.E.C.).
- S. XX-? «Mapa del Obispado de Vich (color). Tamaño 44 x 32. 15-2-(1). B. II cajón. Inv. 6: 10.682. Arm. 2. Cajón 7. Sala 2» (C.A.).

1942-1952 «Vic (Barcelona-Gerona). Hoja 332, años 1942-52. Escala: 1/50.000. M.-2-3-4-69» (S.H.M.).

1959 «Vic (Barcelona-Gerona). Escala: 1/100.000. Hoja 99. Año 1959. Hoja 1. Medida 70 x 50 cm. (2) M-2-3-4-82» (S.H.M.).

Xabier EIZAGUIRRE
C. Bisbe Morgades, 27
08512 SANT HIPÒLIT DE VOLTREGÀ